

Data z VŠPS a jejich využitelnost v regionálně-geografickém výzkumu

Šárka Palcrová – Václav Toušek

sarka.palcrova@rda-vysocina.cz – tousek@prfnw.upol.cz

*Centrum pro regionální rozvoj MU, Žerotínovo nám. 9, Brno – Katedra geografie,
Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, třída Svobody 26, 771 46 Olomouc*

Šárka Palcrová, Václav Toušek: Labour Force Sample Survey data and their use in regional geographical research

In December 1992 Labour Force Sample Survey (LFSS) was instituted in the Czech Republic. Its results enable comparison of situation at the labour market in our country with most countries not only developed but also with transforming economy. Even if the data are issued only for the CR, cohesion regions and regions, they can be used also in the regional geographical research. Regional level data are however often loaded with errors so interpretation of LFSS results has to be often conditioned. Authors present some fault LFSS results in the contribution.

Key words: Labour Force Sample Survey, structure of employed, questionnaire survey

V nedávné minulosti byl základním zdrojem informací o zaměstnanosti v odvětvích národního hospodářství v územích ČR, v krátkodobé čtvrtletní a roční periodicitě (ve vybraných odvětvích i měsíční), systém podnikového výkaznictví (Š. PALCROVÁ, 2007). Tento systém navíc doplňovaly každý rok sestavované bilance zdrojů a rozdělení pracovních sil, využívající též některé další, převážně administrativní zdroje dat (za svobodná povolání, za samostatně činné osoby, za placené funkcionáře národních výborů apod.). Systém podnikového výkaznictví v daných podmínkách plně vyhovoval. Výkaznictví bylo vzhledem ke značné velikosti podniků, a tím i jejich nepřilíživě vysokému počtu vyčerpávající, s přijatelnou věrohodností vykazovaných dat, navíc s přímými vazbami na výkony, mzdové a ostatní podnikové náklady. Ke slušné úrovni podnikového výkaznictví přispívala také evidence podrobných metodických pokynů ústředních statistických orgánů, upravujících nejen obsah, ale v určité době i formu podnikové evidence a systém kódování dat pro účely automatického zpracovávání podnikových výkazů.

V případě struktury zaměstnanosti se jednalo o roční či čtvrtletní výkazy o práci (Práce 3-01 a Práce 3-04). Informace z ročních výkazů o práci ČSÚ sám zpracovával do úrovně okresů a zveřejňoval pravidelně v publikaci „Pracovníci a mzdové fondy socialistického sektoru národního hospodářství v krajích a okresech podle odvětví národního hospodářství v ČSR“.

Období ekonomické transformace po politických a společenských změnách roku 1989 však velmi rychle toto, pro naši statistiku „idylické“ období, ukončilo (Š. Palcrová, V. Toušek, 2003). Vznik soukromého sektoru byl na jedné straně doprovázen štěpením dřívějších velkých státních podniků na menší jednotky. Na straně druhé rozvíjející se sektor drobných soukromých podnikatelů (fyzických osob) brzy znamenal, při tehdejších metodách zjišťování a zpracování dat, prakticky nezvládnutelný počet jednotek (v té době

bez jakékoliv zpravodajské povinnosti). Česká statistika na tuto skutečnost reagovala přijetím dvou základních opatření, která měla úzkou návaznost na zkušenosti zemí s vyspělou statistikou práce v systému tržního hospodářství. Prvním mělo být zdokonalení systému podnikového výkaznictví s využitím různých dopočtových metod za malé podniky a druhým bylo zavedení zcela nového druhu zjišťování – výběrových šetření pracovních sil (VŠPS), prováděných čtvrtletně u domácností a postihujících v zásadě (s určitými výhradami) plnou zaměstnanost v české ekonomice.

První avizované opatření české statistiky nedosáhlo adekvátních výsledků, neboť data o tzv. plné zaměstnanosti podle jednotlivých odvětví byla na okresní úrovni oficiálně publikována pouze do roku 1996 („Zaměstnanost v civilním sektoru národního hospodářství podle krajů a okresů ČR“) a poté ČSÚ od dalšího zveřejňování dat o plné zaměstnanosti a její struktuře upustil (nezvládnutí dopočtových metod). Později, a to až do konce roku 2001, ČSÚ poskytoval informace o struktuře zaměstnaných, a to až do úrovně okresů, zhruba za dvě třetiny pracujících (publikace ČSÚ „Evidenční počet zaměstnanců a jejich mzdy v krajích a okresech ČR“). Zrušení výkazů Práce 3-01 v roce 2002 znamenalo, že naše statistika rezignovala na poskytování informací o zaměstnanosti na nižší než krajské úrovni. Odhady o struktuře plné zaměstnanosti vznikající za pomoci některých jiných statistických výkazů jsou publikovány pouze za území celé ČR (publikace ČSÚ „Časové řady základních ukazatelů statistiky práce 1948 – 2006“). Struktura je však podrobná, tedy nejen za jednotlivá odvětví (např. průmysl), ale také za dílčí pododvětví či obory (např. potravinářský průmysl, textilní průmysl atd.).

Zavedení výběrových šetření pracovních sil se na druhé straně osvědčilo a v současné době jsou u nás k dispozici data odpovídající platným mezinárodním standardům Eurostatu a Mezinárodní organizace práce (ILO). Význam dat zjišťovaných výběrovými šetřeními však není pro regionálně geografický výzkum až tak velký, neboť poskytují údaje o zaměstnanosti pouze do úrovně krajů. Výběrový soubor v ČR zahrnuje více než 26 tis. bytů (asi 0,7 % trvale obydlených bytů), v nichž je šetřeno více než 70 tis. respondentů všech věkových skupin. Z nich je téměř 60 tis. ve věku 15 a více let. Tento rozsah souboru umožňuje dle ČSÚ získat spolehlivé odhady charakteristik trhu práce na úrovni republiky a s relativně dostatečnou spolehlivostí i odhady regionálních a krajských hodnot. Výsledky VŠPS statistika publikuje od počátku roku 1993 čtyřikrát ročně a od roku 2000 vydává v roční periodicitě také publikaci „Trh práce v České republice“, ve které jsou mj. uváděny i roční průměry zaměstnaných v jednotlivých odvětvích od roku 1993, a to až do úrovně krajů.

Data z výběrových šetření o zaměstnanosti a nezaměstnanosti se v posledních letech využívají pro potřeby strategických dokumentů, jako jsou např. regionální operační programy nebo programy rozvoje krajů. Autoři těchto programových dokumentů si však neuvědomují, že publikované údaje o struktuře zaměstnaných a nezaměstnaných nemusejí plně odpovídat realitě, a to dokonce i na celostátní úrovni. Asi těžko lze vysvětlit některé poklesy či nárůsty počtu zaměstnaných za jednotlivá odvětví národního hospodářství. V oficiálních publikacích např. ČSÚ uváděl, že během roku 1998 poklesl počet zaměstnaných ve školství z 306,4 tis. na 289,0 tis. (tedy o 17,4 tis., tj. 5,7 %). Během roku 2003 byl tento pokles ještě výraznější, a to z 309,1 tis. na 287,8 tis. (o 21,3

tis., tj. 6,9 %). Z časových řad ČSÚ však také plyne, že odvětví výroba a rozvod energií a vody zaznamenalo během roku 1999 pokles počtu pracovníků z 93,3 tis. na 83,7 tis., v dalším roce dokonce na 77,5 tis., ale na konci roku 2001 již ČSÚ uvádí, že v tomto odvětví pracuje 87,3 tis. pracovníků (roční nárůst o 9,8 tis., tj. o 12,6 %).

Na úrovni krajské lze u odvětví zaznamenat rozdíly daleko vyšší (viz příklady za Jihomoravský a Plzeňský kraj):

Tab. 1. Zaměstnanost v některých odvětvích Jihomoravského kraje dle VŠPS (1999 - 2002)

Odvětví (v tis.)	1999	2000	2001	2002
Lesnictví a vodní hospodářství	4,8	3,3	2,8	4,0
Těžba nerostných surovin	2,5	3,0	2,5	1,8
Finanční zprostředkování	8,0	10,5	9,8	7,5

Pramen: ČSÚ. 2007. Trh práce v ČR 1993 – 2006, vlastní výpočty

Tab. 2. Zaměstnanost v některých odvětvích Jihomoravského kraje dle VŠPS (2001 – 2006)

Odvětví (v tis.)	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Obchod	70,8	75,6	67,4	64,4	64,9	65,0
Veřejná správa	39,3	33,2	34,4	30,0	34,7	35,5
Školství	39,4	41,4	36,8	34,4	34,6	38,6

Pramen: ČSÚ. 2007. Trh práce v ČR 1993 – 2006, vlastní výpočty

Tab. 3. Zaměstnanost v některých odvětvích Plzeňského kraje dle VŠPS (2001 – 2006)

Odvětví (v tis.)	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Služby pro podniky	13,6	14,0	11,3	11,1	14,1	17,3
Veřejná správa	19,9	18,9	20,6	19,5	18,1	21,3
Zdravotní a sociální péče	16,1	14,1	19,6	17,7	16,9	16,4

Pramen: ČSÚ. 2007. Trh práce v ČR 1993 – 2006, vlastní výpočty

Jak se vyhnout používání méně přesných odhadů? Vybraná výzkumná pracoviště, která se zabývají regionální strukturou zaměstnanosti, se pokouší odhadnout počet pracovníků v jednotlivých odvětvích pomocí „Registru ekonomických subjektů“. Ten mimo jiné obsahuje i informaci o počtu pracovníků v každém ekonomickém subjektu, ale pouze v zakódované podobě (kód znamená interval, např. 1 - 5 pracovníků, 6 - 9 pracovníků, atd., se vzrůstajícím počtem pracovníků se interval logicky rozšiřuje). Řada odborníků si však neuvědomuje, že data jsou publikována za celý podnik a není vůbec přihlíženo ke konkrétnímu místu pracoviště. Český statistický úřad pracuje v ekonomických statistikách dosud pouze s jednotkou typu „podnik“, která je ztotožněna s jednotkami typu „Legal Unit“ a „Enterprise“. V současné době ČSÚ však již připravuje zavedení dalších dvou typů statistických jednotek: „činnostní jednotka“ - Kind of Activity Unit (KAU) a „místní jednotka“ - Local Unit (LU), za které jsou rovněž v Evropské unii v některých případech požadovány regionálně členěné údaje. Zjišťování za tyto jednotky chtěl původně ČSÚ provádět již v roce 2003. Bohužel, povodně v roce 2002 paralyzovaly činnost ČSÚ, takže uvedené zjišťování bylo odloženo na pozdější dobu. Dosud se to však nezdařilo. Nicméně výše uvedeným způsobem prováděné odhady

mají svoji cenu a jsou v současnosti prakticky jediné na našem území, které nám mohou vypovídat o struktuře zaměstnanosti za menší územní jednotky, jako jsou okresy, správní obvody obcí s rozšířenou působností apod.

Informace o struktuře zaměstnanosti v území lze však získat přece jenom i jiným způsobem, a to přímým dotazováním u zaměstnavatelských subjektů. Ty mají dle zákona o zaměstnanosti určitou povinnost poskytovat územně příslušným úřadům práce vybrané údaje o sobě, a to v souvislosti s monitoringem trhu práce realizovaným jednotlivými úřady. Této možnosti jako jeden z prvních využil Úřad práce Brno-město, který již v roce 2001 zahájil ve spolupráci s Magistrátem města Brna rozsáhlý průzkum zaměstnanosti ve městě Brně. Zpracováním výsledků tohoto průzkumu bylo pověřeno Centrum regionálního rozvoje MU v Brně (dále jen Centrum). Úspěch dotazníkového šetření provedeného brněnským úřadem práce povzbudil k aktivitě v této oblasti také odbor regionálního rozvoje Krajského úřadu Jihomoravského kraje, který zaštil průzkum zaměstnanosti v celém kraji k 31.12.2003. Od té doby okresní úřady práce v Jihomoravském kraji realizují za koordinace Krajského úřadu každoročně tento výzkum v měsíci lednu. Průzkum zahrnuje asi 50 % všech zaměstnaných v kraji, takže reprezentativnost získaných dat je daleko vyšší, než je tomu v případě Výběrového šetření pracovních sil.

Dotazníkové šetření se nezaměřuje pouze na zjišťování počtu pracovníků v jednotlivých podnicích, která umožňují analyzovat zaměstnanost nejen z hlediska odvětví národního hospodářství, ale také z hlediska vlastnictví a také z hlediska velikosti ekonomických subjektů. Zjištěná data umožňují navíc analyzovat strukturu zaměstnanosti podle pohlaví, vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti KZAM. Součástí dotazníku jsou otázky týkající se minulého a předpokládaného vývoje zaměstnanosti. Výsledky získané tímto způsobem v případě Jihomoravského kraje dokazují, že struktura zaměstnanosti podle odvětví se tak rychle, jak vyplývá z výsledků výběrových šetření ČSÚ, nemění.

Literatura

- Š. PALCROVÁ. 2007. Trh práce v Jihomoravském kraji. Rigorózní práce, Brno: Masarykova univerzita, 99 s.
- Š. PALCROVÁ, V. TOUŠEK. 2003. Trh práce ve městě Brně na konci roku 2002. In: Geografie XIV. Brno: Masarykova univerzita, s. 169 – 174. ISBN 80-210-3208-1
- ČSÚ. 2007. Trh práce v ČR 1993 - 2006. [online]. [cit. 27.11.2007]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/p/3103-07>.